

TR71 BÖLGESİNİN BÖLGESEL GELİRİ VE SOSYAL SERMAYESİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Derya Nur Türkseven¹

Prof. Dr. Aziz KUTLAR²

Özet

Bu çalışmada TR71 Düzey 3 seviyesinde bölgesel kalkınma ile sosyal sermaye arasındaki ilişki panel veri regresyon yöntemi ile incelenmiştir. Çalışma Kırıkkale, Aksaray, Kırşehir, Nevşehir ve Niğde illerinin 2009-2017 dönemine ait 9 yıllık veri setlerini kapsamaktadır. Analiz sonuçlarına göre sosyal sermaye göstergelerinden boşanma sayısı ve açılan kurs sayısı kişi başına bölgesel gelir üzerinde istatistiki olarak anlamlı değildir. Buna karşın dernek sayısı ve girişim sayısı kişi başına milli gelir üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve pozitif ilişkilidir. Evlilik değişkeni istatistiki olarak anlamlı olmasına rağmen negatif ilişki yönü olan bir değişkendir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Sermaye, Bölgesel Ekonomik Kalkınma, Panel Regresyon Analizi

Jel Kodları: A1, O18, C01, R11.

EVALUATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN REGIONAL INCOME AND SOCIAL CAPITAL OF TRA71 REGION

Abstract

In this study, the relationship between regional development and social capital at TR71 level 3 has been examined by using panel data regression method. This study covers 9 year data sets of Kırıkkale, Aksaray, Kırşehir, Nevşehir and Niğde provinces for the period 2009-2017. According to the results of the analysis, the number of divorces and the number of courses opened from social capital indicators is not statistically significant on regional income per capita. On the other hand, the number of associations and the number of enterprises are statistically significant and positively correlated to per capita income. Although marriage variable is statistically significant, the direction of the relationship is negative.

Key Words: social capital, regional economic development, panel regression analysis

Jel Classification: A1, O18, C01, R11.

GİRİŞ

Benzer fiziksel, doğal ve beşeri kaynaklara sahip olan bölgeler arasında bariz gelişmişlik farklılıkları bulunmaktadır. Bu nedenle geçmişten günümüze bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının giderilmesi sorunu hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin ortak sorunu olarak var olmaya devam etmektedir. Önceleri bunun sebebinin fiziksel sermaye yetersizliği olduğuna inanılmıştır. Çözüm olarak önerilen merkezden az gelişmiş bölgelere yapılan kaynak aktarımlarının bu gelişmişlik farklılıklarını azaltmaya yetmediği görülmüştür. Devam eden çözüm arayışlarında denkleme önce beşeri sermaye ve sonrasında sosyal sermaye kavramlarının da açıklayıcı değişken olarak eklendiği görülmektedir. Günümüzdeki çağdaş dünyada iktisadi olgular klasik iktisadi öğretiyeye ait olan dört temel üretim faktörü (emek, sermaye, girişimci, doğal kaynaklar) tarafından yeterli derecede açıklanamamaktadır. Bu nedenle içsel büyüme teorileri büyüme ve gelişmeye katkı sağlayan teknolojik, bilimsel, kültürel, beşeri, sosyal ve örgütsel her türlü değişkeni denkleme sokmaya ve sermaye olarak

¹ Sakarya Üniversitesi Doktora Öğrencisi d086002005@sakarya.edu.tr

² Sakarya Üniversitesi İktisat Bölümü İktisat Teorisi Ana Bilim Dalı akutlar@sakarya.edu.tr

kabul etmeye başlamıştır. Bütün bu gayretlerin sonunda kalkınma ve büyüme programları ile sosyal politikaların birlikte uygulanmasının gerekli olduğu ortaya çıkmıştır (Karagül, 2012: 71, 87).

Bölgesel kalkınma perspektifinden bakılınca 80'li yıllar itibariyle bölgesel gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasına dönük araştırmaların alet çantasına sosyal sermayenin de eklendiği görülmektedir (Öztopçu, 2017:18). Günümüzde ise bölgesel aktörlerin sosyal sermayesinin bölgesel kalkınma ile doğrudan ilintili olduğu ileri sürülmektedir. Çünkü aktörler arasındaki güven temelli ilişkiler hareket kabiliyetini artırarak kaynak ve bilgi akışını kolaylaştırmaktadır (Çetin, 2006: 9-10). Literatürün en önemli isimlerinden olan Putnam'a (1993) göre sosyal sermaye iktisadi kalkınmanın hayati öneme sahip en önemli bileşenlerinden birisidir ve iktisadi literatürde 90'lardan itibaren günümüzün yükselen değerlerinden biri olarak kabul edilmektedir (Field, 2008:5).

Sosyal sermaye kavramı ile ifade edilmek istenen şey aslında bir ülkede bireyler arası, bireyler ile kurumlar arası yahut kurumlar arasında dürüstlük ve güven temelinde, ortak hareket etme ve sosyal dayanışma yapılmasına imkân sağlayan her türlü ilişkidir (Seki ve Karataş, 2016:1). Dolayısıyla toplumsal yapıda ilişki kurulmak suretiyle oluşan güven, ortak değerler, işbirliği yapma eğilimi ve fırsatlarına haiz olma gibi unsurları içermektedir ve öz olarak maddi olmayan bir sermaye çeşidi olarak tanımlanmaktadır (Tekeli, 2010: 65).

Günümüzde büyüme olgusunun açıklanamayan %40-60 oranını temsil eden toplam faktör verimliliğini (TFV) oluşturan değişkenler konusunda belirsizlikler vardır (Easterly ve Levine, 2001: 177-178, 185). Pek çok sosyal bilim araştırmacısının bu belirsizliği azaltmak için sosyal sermaye kavramını da denkleme dâhil ettiği görülmektedir. Özellikle sosyal sermaye ile büyüme ve kalkınma arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların sayısının 90'lardan itibaren hızla arttığı gözlenmektedir. Gelinen noktada toplumu bir arada tutan yapıstırıcı şeklinde ifade edilen sosyal sermayenin olmadığı bir toplumda kalkınma ve büyümenin istenen düzeye getirilemeyeceği ileri sürülmektedir (Knack, 1999: iii). Örneğin dünya bankası sosyal sermayeyi bir politika aracı gibi görerek gelişmekte olan ülkelerin geri kalmış bölgelerinde sivil ve sosyal katılımın güçlendirilmesini salık vermektedir. Çünkü sosyal sermayenin var olan koordinasyon problemlerinin üstesinden gelinmesinde ve kolektif eyleme odaklanma konusunda katkı sağladığına inanılmaktadır. Başka bir ifade ile sosyal sermaye gelişmişlik farklılıklarının ve yoksulluğun azaltılması konusunda kullanılabilir bir araç olarak görülmektedir (Seki ve Karataş, 2016: 92).

Putnam İtalya üzerine yaptığı ünlü araştırmasında ülkenin kuzey ve güney bölgesi arasındaki gelişmişlik farkını açıklama hususunda sosyal sermayenin çok kritik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Daha yüksek güven derecesinin daha fazla işbirliği olasılığı anlamına geldiğini ve tersine daha çok işbirliğinin de güven seviyesini artırabileceğini ileri sürmektedir. Dolayısıyla bu durum sosyal sermayeyi geliştirmeye dönük politikaların ekonomik kalkınmanın sağlanmasına da hizmet edebileceğini göstermektedir. Çünkü Putnam'a göre başarılı küçük ölçekli endüstrilerin ve sivil toplumun yüksek performans gösteren bölgesel yönetimler ile birlikte görülmesi bir tesadüf değildir (Putnam, 1993: 161, 171; Putnam, 2000: 319) Sosyal sermayenin önemi maddi üretim faktörlerinin verimliliğini artırmasından ileri gelmektedir (Karagül ve Dündar 2006:63).

Güncel sosyal sermaye literatürü Bourdieu (2002), Coleman (1988) ve Putnam (1993) üzerine temellenmektedir. Yaklaşım farklılıkları olmasına karşın her üçünün ortak noktası sosyal sermayenin bireysel ilişkilere dayandığı kabulüdür (İnal-Çekiç ve Ökten, 2009: 207). Bu çerçevede sosyal sermayenin ekonomik kalkınmayı etkileme mekanizmalarından bir tanesi ortak faaliyet gösterme probleminin çözümüdür. Birlikte hareket etme davranışının norm şeklinde kabul gördüğü toplumlarda genellikle kamu fonlarına başvurulmaksızın kamusal mallar karşılanabilmektedir. Örneğin, balıkçılık sektöründe yasalarda mevcut olmadığı halde balık mevsimi dışında yasak avlanma yapmayan bunu norm olarak kabul etmiş topluluklarda avlanma mevsimi daha bereketli geçecektir. Bu türlü bir sosyal sermaye davranış örneği resmi kurumların işlevine bir ikame olarak gösterilmektedir (Serageldin ve Grootaert, 1998: 209).

Sosyal sermayenin iktisadi kalkınmayı etkileme mekanizmalarından bir diğeri bilgi yayılması şeklindedir. Ağlar ve çeşitli grup üyelikleri bilgi akışını kolaylaştırmakta ve yeniliklere uyum sürecini

hızlandırmaktadır. Bireyler genellikle benzer gelir, eğitim, etnik köken özelliklerine sahip insanlarla görüşme ve haberleşme eğilimi taşımaktadırlar. Bilgi akışı böyle sosyal farklılıkların ortadan kalkmasına hizmet edebilmektedir. İlâveten, ağlar kanalıyla bilgi akışı sosyal etkileşimin bir sonucu olan sosyalleşmeye, sosyalleşme ise pozitif dışsallıkların ortaya çıkmasını sağlayabilmektedir (Narayan ve Pritchett, 1999: 873-874; Durlauf ve Fafchamps, 2004:18).

Sosyal sermaye oluşumuna neden olan bir diğer unsur aile ve arkadaş ilişkilerinin zor dönemlerin atlatılması için en önemli destek unsuru olarak görülmesidir. Sosyal ağlar zor zamanlarda risk paylaşımı yapılarak, bir tür gayri resmi sigorta görevi görmektedir. Sağlıklı bir sosyal sermaye stokuna sahip olan topluluklarda istikrarsızlık ve eşitsizlik gibi sorunlar daha kolay yumuşatılabilmektedir (Woolcock, 2001: 67; Skidmore, 2001: 59,72).

Aile temelli sosyal sermaye akrabalık ilişkileri üzerinden yürüyen bir sistemdir. Kurulan yeni çekirdek aile akrabalar arasında yeni ilişkiler kurulmasına olanak tanımaktadır. Bu yüzden evlilikler sosyal sermayenin oluşturulduğu en küçük birimler şeklinde düşünülmektedir. Bourdiu'ya göre bir ailenin sosyal sermayesi o ailenin üyelerinin gelecekteki başarıları üzerinde önemli rol oynamaktadır (Furztzenberg ve Kaplan, 2019: 54-58).

Öte yandan sosyal sermaye bazen negatif çıktıların üretilmesine de neden olmaktadır. Kenya, Ruanda, Latin Amerika gibi gelişmekte olan ülke örnekleri göstermektedir ki, sosyal dayanışmanın ve gayri resmi grupların varlığı her daim ekonomik refahın artması şeklinde etki etmemektedir. Etnik ayrımcılık,, sosyal kutuplaşma gibi unsurlar kalkınmanın önünde engel teşkil eden bir sosyal sermaye yapısı şeklinde var olabilmektedirler (Woolcock and Narayan, 2000: 230).

Sosyal ağlarda çıkarıcılık ilişkilerinin varlığı bilinen bir gerçektir. Bazen firmalar etnik yoğunluk olan bölgelerde var olan yoğun ilişkiler sayesinde ekonomik faaliyetlerini artırabilmektedirler. Öte yandan bu etnisiteye dayalı yoğun ilişkiler yüzünden yeni öznelere ortama girişinde zorluklar yaşanabilir ve bireyler üzerinde güçlü baskıların oluşması ile sonuçlanabilir. Bu durum yeniliklerin kabul edilmesini, yayılmasını engelleyici bir yapı doğurabilir. Bir bütün olarak bakıldığında bölgesel gelişmeyi engelleyici bir unsur haline de dönüşebilir. Dolayısı ile aile, akrabalık ilişkileri, dini gruplaşmalar gibi sosyal sermaye kaynaklarının bölgesel kalkınmaya pozitif katkı sağlayıp sağlamadığı sorgulanması gereken bir konudur (Şenkal, 2008: 138).

Sosyal sermayenin en büyük zayıflığı ölçümü konusunda fikir birliğinin oluşmamış olmasıdır. Fakat genel geçer iki farklı yaklaşım olduğu görülmektedir. Birincisine göre topluma ait dernek, vakıf, kulüp gibi oluşumların sayıları ve üyelik sayıları göz önüne alınmaktadır. İkincisine göre ise sivil, gönüllü katılım ve güven düzeylerine yönelik alan araştırmaları ile veri toplama yöntemleri kullanılmaktadır. Örneğin Putnam çalışmasında yaklaşım olarak toplumda var olan sivil grupları ve üye sayılarını sayarak sosyal sermaye seviyesini ölçmeye çalışmıştır (Fukuyama, 2010: 155).

Türkiye'de yapılan kalkınma planlarının sonuncusu olan 11. Kalkınma planında bölgesel gelişmeye ayrı bir başlıkla yer verilmiştir. Sosyal sermayenin en önemli bileşenlerinden birisi olan sivil toplum kuruluşlarına da ayrıca başlık açılarak değinildiği dikkate değer bir noktadır. Fakat plan içerisinde *sosyal sermaye* kavramı sadece bir kez makroekonomik politika başlığı altında kullanılmıştır. Buna karşın, eğitim, sağlık, bölgesel gelişme, ekonomik gelişme gibi konular başta olmak üzere sürekli olarak paydaşların katılımına ve işbirliğine özel önem atfedilmesi dolaylı yoldan sosyal sermaye kavramına işaret etmektedir (On Birinci Kalkınma Planı 2019-2023: 29, 170, 192).

Bu çalışmaya başlarken esin kaynaklarımızdan birisi bir insan vücudunun sağlıklı ve düzgün olabilmesi için hücrelerin ihtiyacı olan besinlerin sağlanması, öncelikle hücrelerin beslenmesi gerektiği fikridir. Benzer şekilde ulusal bir ekonominin de sağlıklı işleyebilmesi için ülkenin hücreleri olarak görebileceğimiz her bir ilin gelişmesi, kalkınması için ihtiyacı olan şeylerin belirlenmesi ve her bir bölgenin kendine mahsus politikalarla beslenmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu ihtiyaçların belirlenebilmesi için her bölgenin ayrı ayrı analizlerinin ayrıntılı olarak yapılması gerekmektedir. Bu çalışmada temel olarak üzerinde durulan konu; TR71 Düzey 3 illerinin kişi başına düşen gelir seviyesi ile (fiziki üretim faktörlerinin verimliliğini artırdığı bilinen) sosyal sermayesi arasında var olan

ilişkinin şeklidir. Bu ilişkinin analiz edilmesinin daha derinlikli çalışmalara alt yapı hazırlayacağı beklenmektedir. İlâveten, bu çalışma ve daha sonra yapılması muhtemel çalışmaların bölgenin gelir seviyesinin artırılmasına, kalkınmasının sağlanmasına hizmet edebilecek kıymetli bilgileri gün ışığına çıkarması beklenmektedir. Böylelikle var olan sorunların tespiti ve çözümünü konusunda alternatif çözüm seçeneklerinin artırılmasına olanak sağlayacaktır.

1.LİTERATÜR İNCELEMESİ:

Bölgesel gelişme ile bölgesel sosyal sermaye arasındaki ilişkilerin incelenmesine yönelik olarak yapılan en ünlü çalışma olarak Putnam'ın (1993) *Making Democracy Work* ve (1995) *Bowling Alone: America's Declining Social Capital* çalışmaları gösterilmektedir. Çalışma sonuçlarına göre bölgesel sosyal sermaye ile bölgesel ekonomi arasında pozitif bir ilişki ortaya konulmuştur. Benzer şekilde Terrence Casey'in Putnam'dan esinlenerek hazırladığı (1999) *Social Capital and Regional Economies in Britain* çalışması bölgesel ekonomik performans ile sosyal sermaye arasında pozitif korelasyon olduğunu gösteren bir başka çalışmadır.

Khrisna (1999) A Conceptual and Empirical Study Of Collective Action For Conserving and Developing Watersheds In Rajasthan, India, Hindistan'ın dört bölgesinde yer alan 64 köy üzerinde sosyal sermayenin yerel kalkınma üzerindeki etkisini ölçmüştür. Çalışmanın sonucunda, kalkınma performansının yüksek olduğu bölgelerde sosyal sermaye seviyesinin de yüksek olduğu belirlenmiştir. Yapılan regresyon sonucunda sosyal sermayenin bölgesel kalkınma üzerinde güçlü ve pozitif etkisi olduğu gösterilmiştir. Sosyal sermaye ile bölgesel ekonomi arasında pozitif ilişki olduğunu gösteren bir diğer çalışma Andrew Woodhouse (2006) (*Social Capital and Economic Development in Regional Australia: A Case Study*) tarafından Avusturalya üzerinde yapılmıştır.

Marsh (1998) Social capital and democracy in Russia, Putnam'ın ünlü eseri "Making Democracy Work" eserinden yola çıkarak Rusya'da benzer bir tez araştırması yapmıştır. Sivil toplum ve sosyo-ekonomik değişkenler arasında korelasyon ve regresyon analizleri uygulamıştır. Sosyo ekonomik değişkenler ile demokrasi arasında güçlü pozitif korelasyon bulunurken, sivil toplum değişkenleri ile negatif korelasyon tespit etmiştir. Çalışmada Putnam'ın demokrasi üzerinde sivil topluma ait değerlerin ekonomik faktörlerden daha güçlü bir etki gösterdiği yönündeki tezi doğrulanmamıştır.

Peri (2004) Socio-Cultural Variables and Economic Success: Evidence from Italian Provinces 1951-1991, Sosyo-kültürel değişkenlerin ekonomik performans üzerindeki etkilerini genel kurumsal iktisadi yaklaşım çerçevesinde ekonomik performans açısından büyük farklılıklar gösteren İtalya'nın 95 ili üzerinde araştırmıştır. Analiz sonucunda sivil katılımın ekonomik performansı artırması yönünde zayıf bir ilişki bulmasına karşın, organize suçlarda ekonomik performanstaki artışla birlikte bir azalma, ekonomik performansta bir azalışla birlikte ise bu suç oranlarında bir artış olduğu konusunda güçlü kanıtlara ulaşmıştır.

Bölgesel farklılıkları açıklamaya yönelik olarak Iyer ve Kitson, Toh (2005) Social Capital, Economic Growth and Regional Development, tarafından 25.000 civarında kişi üzerinden yapılan ABD'de sosyal sermaye ölçümü başka bir örnek çalışmayı oluşturmaktadır. Sosyal sermayenin sosyo-ekonomik belirleyicilerini araştırdığı çalışmasında bu belirleyicilerin Amerika'nın dokuz bölgesinde gösterdiği farklılıkları ortaya koymuştur. Hemşerilik ilişkileri sosyal sermaye üzerinde negatif etki göstermektedir. Bir başka bulgu ise kentsel bölgelerde kırsal bölgelere nazaran daha az sosyal sermaye bulunduğu görülmüştür.

Baugelsdijk ve Schaik (2005) Social Capital and Growth in European Regions:an Empirical Test, genelleştirilmiş güven ve dernek faaliyetleri formunda sosyal sermaye değişkeninin bölgesel iktisadi büyüme farklılıkları ile ilişkili olup olmadığını sorgulamışlardır. Yapılan bölgesel analiz araştırmasına göre güvenin ekonomik büyüme ile pozitif korelasyon ilişkisi taşıdığına dair sağlam kanıtlar elde edilememiştir. Dernek aktiviteleri yolu ile ölçülen sosyal sermaye ile büyüme farklılıkları arasında pozitif yönlü bir ilişki bulmuşlardır.

Keskin (2008) Sosyal Sermaye ve Bölgesel Kalkınma başlıklı yüksek lisans tezi ile sosyal sermaye ve bölgesel kalkınma ilişkisi ampirik olarak incelemiştir. Erzurum Ticaret ve Sanayi Odaları

üyelerine anket çalışması yapılmıştır. Sonuç olarak üyelerin sosyal sermaye seviyeleri orta düzeyde bulunurken, güven, resmi ve resmi olmayan ağlara katılım düzeyi, yardımlaşma ve işbirliği göstergeleri bakımından oldukça düşük olduğu ve eğitim ile sosyal sermaye arasında doğrusal pozitif bir ilişki olduğu bulunmuştur. Ayrıca kurumlara olan güven düzeyinin düşük olması nedeniyle yeni yatırım kararlarından vazgeçildiği yapılan tespitler arasında yer almaktadır.

Erselcan, F. (2009). Sosyal sermaye ile bölgesel ekonomik performans arasındaki ilişkiyi, aynı bölgede farklı gelişmişlik düzeylerine sahip olan illerin imalat sektörü KOBİ oluşumları üzerinde sosyal sermayenin etkilerini inceleyerek göstermektedir. Çalışmanın sonucunda bölgenin sosyal sermaye düzeyi içerisinde özellikle güven derecesi düşük bulunmuş, kurumsal güven eksikliğine dikkat çekilmiştir. Çalışmada sosyal sermaye yatırımı yapan yani ortak faaliyetlerde bulunan işletmelerin rekabetçilik seviyelerini geliştirebildiklerine dair kanıtlara da ulaşılmıştır.

Tüysüz (2011) Planlama uzmanlığı tez çalışmasında Türkiye’de bölgesel düzeyde sosyal sermaye aracılığı ile bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarını açıklamaya çalışmıştır. Araştırmanın sonucunda bölgesel genel gelişmişlik düzeyi ile sosyal sermaye düzeyi arasında güçlü bir ilişki tespit etmiş, bazı ekonomisi gelişmiş olan bölgelerin sosyal sermaye seviyelerinin ise görece olarak gelişmemiş olduğunu tespit etmiştir.

İnal-Çekiç (2012) Türkiye’de Sosyal Sermaye ve Sivil Toplumun Bölgesel Yapısı; Türkiye için NUTS II seviyesinde sivil toplumu tanımlayan değişkenleri faktör analizi ile üç grup altında toplamıştır: yardım ve bağış, aktif katılım ve toplumsallık. Araştırmanın bulguları ülkenin doğusu ile batısı arasında var olduğu bilinen gelişmişlik farklılıklarının sosyal sermayenin en önemli bileşenlerinden birisi olarak kabul edilen sivil toplum açısından geçerli bir durum olduğunu ortaya koymuştur.

TR71 Düzey 2 bölgesine dönük olarak yapılan sosyal sermaye araştırmaları arasında İsmail Seki ve İlknur Karataş (2017) tarafından yapılan Sosyal Sermaye ve Bölgesel Kalkınma İlişkisi: Aksaray Örneği dikkati çekmektedir. Yaptıkları araştırma sonucunda bölgesel gelişme ile sosyal sermaye arasında pozitif ilişki saptamışlardır.

Bu çalışmada girişten sonra veri ve model tanıtılmış, araştırma yöntemi açıklanarak sonuç ve değerlendirmeler yapılmıştır.

2. VERİ VE MODEL

Modelde yer alan veri setleri TÜİK istatistikleri, T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü istatistiklerinden, T.C. İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü web sitelerinde yayınlanmış olan istatistik verilerden derlenmiştir. Sosyal sermaye ölçümü konusunda belli bir topluma ait dernek, kurs gibi yatay kurumların sayılarını dikkate alan yaklaşım tercih edilmiştir. Ancak TÜİK istatistik veri tabanından yeterli bölgesel seviyede veri setlerinin olmaması önemli bir kısıt olarak karşımıza çıkmıştır.

Kişi başına düşen gelir değişkeni kalkınmanın en önemli belirleyicilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla bağımlı değişken olarak bölgesel kalkınmayı temsilen kişi başına düşen bölgesel GSMH’nin tercih edilmesi literatüre uygun doğru bir kullanım şeklidir. Bağımsız değişkenler olarak sosyal sermayeyi temsilen TR71 Düzey 3 seviyesinde yer alan illerdeki (Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Nevşehir, Niğde) faal dernek, kurs, girişim sayıları ile evlenme ve boşanma sayıları kullanılmıştır. Değişkenlerin seçilme nedeni, sosyal sermaye literatüründe kabul gören bir gösterge olarak, gönüllülük esasına göre üyelik ve katılım gerektiren kuruluşlar olmasındandır. Evlilik ve boşanma sayıları ile aile temelli sosyal sermaye yapısı hakkında bilgi vermesi beklenerek seçilmiş değişkenlerdir. Girişim sayısı ise sosyal sermaye bakımından gelişme sağlanmasının sonucunda potansiyel olarak artması beklenen bir değişken olmasındandır. Böylece sosyal sermaye birikiminin sağlanması ile arması beklenen girişim sayısının bölge ekonomisine olan katkısı daha iyi bir şekilde gözlemlenebilmektedir. Model kurulurken hem bağımlı hem de bağımsız değişkenlerin doğal logaritmaları alınmıştır.

3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu çalışmada 2009-2017 zaman aralığında TR71 Düzey 3 seviyesindeki 5 ile ait bölgesel kalkınma ile sosyal sermaye arasında bir ilişki olup olmadığı, şayet var ise pozitif yönlü mü yoksa negatif yönlü mü olduğu dengeli panel veri³ analizi kullanılarak araştırılmıştır. Zaman ve kesit verilerin bir arada yer aldığı serilere panel veri denilmektedir (Kutlar, 2017: 11; Yerdelen Tatoğlu, 2012: 2-4). Daha fazla serbestlik derecesi ile daha fazla bilgi verebilen panel veri modelleri değişkenliği daha yüksek ve çoklu doğrusallığı daha düşük etkin bir analiz yapılmasını kolaylaştırdığı için bu çalışmada panel veri analizi tercih edilmiştir. Bu seriler iktisadi teorilerde mevcut karmaşık davranış modelleri ile ilgili çalışmalar için daha elverişlidir (Baltagi, 2005: 4-6; Yerdelen Tatoğlu, 2012:9; Kutlar, 2017: 12; Stock ve Watson, 2011: 352). Genel panel regresyon modelinin yapısı şu şekildedir:

$$Y_{it} = \beta_{0it} + \beta_{1it}X_{it} + \beta_{2it}X_{2it} + \dots + \beta_{kit}X_{kit} + u_{it} \quad i = 1, \dots, N; t = 1, \dots, T. \quad (1)$$

1 numaralı panel regresyon denkleminde i indisi şehir, firma, birey, hane halkı gibi birimleri yani yatay kesitleri temsil ederken, t indisi gün, ay yıl gibi zaman boyutunu temsil etmektedir. β_0 sabit terimi, X açıklayıcı değişkeni ve β_k açıklayıcı değişkenin t zamanda i birim için katsayısını göstermektedir.

Panel regresyon analizinde (u_{it}) hata terimlerinin sıfır ortalama ve sabit varyansa sahip olduğu ve tüm zamanlar için normal dağılıma sahip olduğu varsayımları kabul edilmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2012: 37). Ekonometrinin duayeni Baltagi (2005:12) birbirine benzer karakterde olan firmalar, ülkeler veya bölgeler gibi sınırlandırılmış, tesadüfi seçimden gelmeyen birimlere yapılacak bir analiz için sabit etkiler modelinin daha uygun bir tercih olacağını belirtmektedir. Dolayısı ile model seçiminde sabit etkiler modelinin daha uygun olduğu önsel olarak belirlenmiştir. Bu durum, literatürde rassal etkiler ile sabit etkiler modeli arasında hangisinin daha uygun olduğunu gösteren Hausman spesifikasyon testi ile desteklenmiştir.

Hausman spesifikasyon testi sonuçlarına göre prob olasılık değeri 0.0000 olarak %1 seviyesinde istatistiki olarak anlamlı olarak hesaplanmıştır. Bu durumda Rassal etkiler modelinin en uygun model olduğunu belirten temel hipotez reddedilmektedir. Hausman test istatistikinden elde edilen bu sonuç bize bağımsız değişkenler ile birim veya zaman etkileri arasında korelasyon olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu sonuç sabit etkiler tahmincisi rassal etkiler tahmincisine göre daha tutarlı sonuçlar verecektir anlamına da gelmektedir. Tüm gözlem değerlerinin toplanarak her yatay kesit değerinin ortalamadan farkının alınması ile modellenen sabit etkiler modeli ortalamaya göre düzeltilmiş bir model tahminidir (Kutlar, 2017: 12).

İktisatta sektörler, endüstriler, bölgeler vb birimler üzerine kurulan bazı modellerin kalıntıları arasında korelasyon görülebilmektedir. Bu tür modeller her ne kadar birbirinden bağımsızmış gibi görünse de benzer faktörlerden etkilendiklerinden dolayı hata terimleri birbirine bağımlı olmaktadır. Böyle durumlarda görünürde ilişkisiz regresyon modelleri (SUR) kullanılarak sistem bir bütün halinde çözülebilmektedir. Böylece etkinlik kaybı olmamaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2012a: 52; Yerdelen Tatoğlu, 2012: 142).

SUR modellerine göre denklemler eşanlı denklemler sistemi meydana getirmez. Denklemlerin birbiriyle olan ilişkisi sadece hata terimleri dolayısıyladır. Bu modeller geliştirilmiş enküçük kareler tekniği ile birlikte kullanılmaktadır. Heterokedastiside ve otokorelasyon durumunda Sur modelleri daha güçlü sonuçlar vermektedir. Ayrıca panel veri analizinde SUR modelinin bazı avantajları vardır. Örneğin hata terimi modelde açıklanamayan ilişkilerin hepsini temsil etmektedir. Dolayısıyla bir ili etkileyen bir dışsal faktörün diğer illeri de etkilediğini varsaymaktadır. Daha teknik bir ifade ile denklem sistemlerinin biribiri ile ilişkili olmasına izin veren bir model çeşididir (Etkin, 2010: 47).

³ Dengeli Panel her bir zaman aralığına denk gelen birim gözlem sayısının mevcut olduğu veri setleridir, yani zaman ve birim sayıları birbirine eşittir (Stock ve Watson, 2011: 353).

Tablo 1: KBGSMH ve Sosyal Sermaye İlişisini Gösteren Panel Veri Analizi

Bağımlı Değişken: LNMH		Yöntem: Panel EGLS (Cross-section SUR)		
Sample (adjusted): 2009 2017		Periods included: 9		
Cross-sections included: 5		Total panel (balanced) observations: 45		
Cross-section SUR (PCSE) standard errors & covariance (d.f. corrected)				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik	Prob Değeri
Girişim sayısı	2.009109	0.412098	4.875319	0.0000***
Dernek sayısı	1.120340	0.185622	6.035592	0.0000***
Evlilik sayısı	-1.996251	0.391067	-5.104628	0.0000***
Boşanma sayısı	-0.092394	0.097994	-0.942858	0.3522
Kurs sayısı	0.007610	0.009669	0.787059	0.4365
C	0.480158	6.853408	0.070061	0.9445
R-squared	0.975721	Mean dependent var	80.70810	
Adjusted R-squared	0.969477	S.D. dependent var	151.4943	
S.E. of regression	1.031988	Sum squared resid	37.27499	
F-statistic	156.2835	Durbin-Watson stat	1.491523	
Prob(F-statistic)	0.000000***			
*** işareti %1, ** işareti %5, * işareti %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.				

Model kurulmadan önce veri setlerinin hangi tür model kurmaya uygun olduklarını tespit etmek amacıyla yatay kesit bağımlılığı testi yapılması gerekmektedir. Eğer yatay kesit bağımlılığı tespit edilirse klasik (rassal veya sabit etkiler) modellerden farklı bir panel regresyon modeli kurulması gerekmektedir (örneğin dinamik SUR). Yatay bağımlılığın olması durumunda tahminciler etkinlik kaybına uğramaktadırlar (Kutlar, 2017: 96). Testin hipotezi; H_0 : Kalıntılar arasında bir bağımlılık (korelasyon) yoktur şeklindedir.

Tablo 2: Yatay Kesit Bağımlılık Testi

Test	İstatistik	Serbestlik derecesi	P olasılık değeri
Breusch-Pagan LM	4.863446	10	0.9001
Pesaran scaled LM	-2.266602		0.0234
Bias-corrected scaled LM	-2.579102		0.0099
Pesaran CD	0.103407		0.9176

Tablo 2’teki test sonucuna göre ilk sırada bulunan Breusch-Pagan LM ve son sırada bulunan Pesaran CD testleri verilen serbestlik derecesinde sıfır hipotezini (kalıntılar arasında herhangi bir bağımlılık yoktur) ret edememekteler. Fakat Pesaran Scaled LM ve Bias-Corrected Scaled LM testleri sıfır hipotezini %5 hata ile red etmektedirler. Yani testte var olan iki model otokorelasyon var derken diğer ikisi yok demektir. Dolayısıyla arada kalma durumu söz konusudur.

Tablo 1’de yer alan modelde R^2 ’nin değerinin 0.97 olması bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni %97 oranında açıklayabildiğini ifade etmektedir. Ayrıca tüm bağımsız değişkenlerin birlikte bağımlı değişken üzerindeki anlamlılığını test etmek için kullanılan F istatistiği modelin % 1 hata payı ile anlamlı olduğunu göstermektedir. Modelde otokorelasyon olup olmadığını gösteren Durbin-Watson değerinin 2 civarında olması beklenmektedir. Bu modelde 1,49 değeri kararsızlık bölgesinde yer almaktadır. Bir modelde otokorelasyonun olmaması tahmincilerin etkin olduğunu göstermektedir. Model de Durbin-Watson test istatistiğinin kararsızlık bölgesinde olması ve yatay bağımlılık testinde yer alan dört testten ikisinin otokorelasyona işaret etmesi dolayısıyla modele SUR (PCSE) tekniği

uygulanarak olası otokorelasyonun giderilmesi sağlanmıştır. Böylece şüphelerden uzak daha sağlıklı, tutarlı sonuçlar elde edilmiştir.

Panel veri analizi yapmaya uygun veri setlerinin normal dağıldığı varsayılmaktadır. Çünkü EKK tahmincilerine (β) uygulanan testlerin geçerliliği kalıntıların normal dağılımına bağlıdır. Normal dağılan değişkenlere sahip bir doğrusal fonksiyonun kendisi de normal dağılacaktır (Güriş, Çağlayan ve Güriş, 2013: 298-301). Serilere uygulanan Jaque-Bera testine göre kurs sayısı dışındaki tüm değişkenlerin normal dağıldığı görülmektedir. Model kurulduktan sonra uygulanan Jaque-Bera testine göre de normal dağılım görülmektedir. Dolayısıyla Diğer değişkenlerdeki güçlü normal dağılım etkisinin tek bir serinin normal dağılmamasını dengeleyebildiği görülmektedir. Sonuç olarak kalıntı değerleri normal dağılmaktadır ve β tahmincilerine uygulanacak testler geçerlidir anlamına gelmektedir.

Modelin sağlıklı olup olmadığına bakmak için dikkat edilmesi gereken bir diğer varsayım Hetereskodastisite varsayımdır. Yani hata terimlerinin varyansının sabit olduğu varsayılmaktadır. Değişen varyans sorunu genellikle yatay kesit verilerle tahmin yapıldığında ortaya çıkan bir durumdur. Değişen varyans durumunda EKK tahmincileri etkinliğini kaybedecek, t ve F testleri sapmalı sonuçlar verecektir. Bunun için normal serilere panel veri analizi yapılmadan önce Heteroskedasticity Testi uygulanmıştır. Tablo 3'te prob değerleri 0,05'ten büyük olduğu için *sabit varyans vardır* şeklindeki sıfır hipotezi ret edilmez. Yani değişen varyans sorunu yoktur.

Tablo 3: Değişen Varyans Testi

Heteroskedasticity Test: Breusch-Pagan-Godfrey			
F-statistic	0.770953	Prob. F(5,39)	0.5765
Obs*R-squared	4.047726	Prob. Chi-Square(5)	0.5426
Scaled explained SS	2.092588	Prob. Chi-Square(5)	0.8362

Tablo 4'te her bir ilin genel sabite olan etkisini temsil eden sabit değerleri gösterilmektedir. Buna göre; Aksaray ve Kırşehir illerinin genel sabite pozitif etki ederken, Kırıkkale, Nevşehir ve Niğde illerinin negatif etki ettiği görülmektedir.

Tablo 4: Sabit Etkiler

İL	Etki katsayısı
Aksaray	0.403945
Kırıkkale	-0.072590
Kırşehir	0.257649
Nevşehir	-0.486055
Niğde	-0.102949

Bu bilgilere dayanarak modelimizde yaptığımız testlerle tüm varsayımların yerine getirilmiş olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla sabit etkiler tahmincilerimizin tutarlı ve etkin olduklarını görmekteyiz. Buradan itibaren analiz sonuçlarının yorumlanmasına geçilmektedir.

Yaptığımız analizde Boşanma sayısı ve kurs sayısı değişkenlerinin %5 hata payı ile anlamsız oldukları gözlenmektedir. Yani bağımlı değişken olan Kişi Başına Düşen Bölgesel Hasıla GSMH (KBGSMH) üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisi yoktur. Öte yandan Girişim Sayısı ve Dernek Sayısının Kişi Başına Düşen GSMH üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve pozitif bir ilişkisi vardır. Buna göre Girişim sayısında meydana gelecek %1'lik bir artış KBGSMH'yı %2 artırmaktadır. Benzer şekilde dernek sayısında meydana gelecek %1'lik artış KBGSMH'yı %1,1 oranında artıracaktır. Evlilik sayısı değişkeni KBGSMH üzerinde istatistiki olarak anlamlı olmasıyla birlikte negatif bir etkiye sahiptir. Evlilik sayısında meydana gelecek %1'lik bir artış KBGSMH'yı yaklaşık %2 azaltacaktır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME:

Konuya bölgesel kalkınmanın hızlandırılması ve sosyal sermaye boyutu ile bakıldığında evlenme sayısı artışının gelir azaltıcı yönde hareket etmesi aile ilişkileri ve yakın akraba ilişkileri hususunda yaşanan sosyolojik problemlerin daha yakından incelenmesi gerektiğini göstermektedir. Öte yandan dernekleşme şeklinde çeşitli STK oluşumlarının bölgesel kalkınmayı hızlandıracağı, pozitif gelişimine destek olacağı görülmektedir. Dolayısıyla bu tarz oluşumların meydana gelmesi için uygun olanakların sağlanması yönünde önlemlerin alınması uygun görünmektedir. Sosyal sermayenin bölgesel gelişmeye katkı sağlamasının altında yatan temel özelliklerinden birisi insanların birlikte iş yapabilme, ortak faaliyette bulunma davranışını geliştirmesinden kaynaklanmaktadır. Karşılıklı olarak birbirine destek olan, iyi ilişkiler kuran topluluklarda girişim sayısının da artması teorik olarak beklenen bir durumdur. Bu şartlar altında artacak girişim sayısında yaşanan artış bölgesel kalkınmayı sağlama ve hızlandırma konusunda önemli bir araç olarak değerlendirilebilir. Çünkü analiz sonuçlarına göre %1'lik bir artışa karşı %2'den büyük bir pozitif geri dönüş alınabildiği görülmektedir.

Yapılan analizde dikkate alınmaya değer değişkenlerden birisi evlilik yolu ile sağlanan sosyal ilişki kurma biçimini temsil eden evlilik sayılarıdır. Evlilik katsayısının negatif etki kuvveti neredeyse girişimcilik katsayısının pozitif etkisi kadar kuvvetlidir. Esasen bunun nedenleri üzerine yorum yapabilmek için daha derinlikli araştırmaların yapılması gerekmektedir. Fakat ilk bakışta evlilik katsayısının kuvvetli olması bölgesel gelişmeyi etkileyebilecek boyutta çözümlenmesi gereken sosyolojik sorunların varlığını düşündürmektedir. Bu husus bölgeye özel daha derin anket çalışmaları ile yeni araştırmaların yapılması gerekliliğine işaret etmektedir. Altında yatan sosyolojik problemlere ve sosyal sermaye birikimine ve dolayısıyla bölgesel kalkınmaya engel olan problemlerin tespit edilerek uygun politika çözümlerinin üretilmesi gerekmektedir. Ayrıca yapılmış olan bu çalışmanın ve sonrasında yeni araştırmacılar tarafından yapılacak yeni çalışmaların bölge planlarının uygulanmasını ve başarısını artırması beklenmektedir.

Doğası gereği sosyal sermayenin en önemli kaynağı beşeri sermayesidir. Güçlü bir beşeri sermayeye sahip olmak ise tek başına ekonomik gelişmeyi veya toplumsal kalkınmayı tetiklemeye yetmeyebilir. Çünkü edinilen bireysel becerilerin bireysel çıkardan ziyade toplumsal faydaya yönlendirilebilmesi için sosyal sermaye ile toplumsal değerlerin ve kültürel niteliklerin yönlendirmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda TRA71 düzey 3 bölgesinde yer alan bu beş il için sosyal sermaye birikiminin güçlendirilmesine dönük önlemlerin alınması, buna dönük bilinçli politikaların uygulanması önemli görülmektedir.

KAYNAKLAR

Baltagi, B. H., (2005), *Econometric Analysis of Panel Data*, 3rd. Ed., John Wiley & Sons Ltd.

Çetin, M., (2006), Bölgesel Kalkınmada Sosyal Ağların Rolü: Silikon Vadisi Örneği, *D.E.Ü. İ.İ.B.F Dergisi* 21 (1), 1-25.

Durlauf, S. N. ve Fafchamps, M. (2004), *Social Capital*. NBER Working Paper No. 10485, <http://www.nber.org/papers/w10485> (04.06.2015).

Easterly, W. ve Levine, R. (2001), It is not Factor Accumulation: Stylized Facts and Growth Models, *The World Bank Economic Review*, 15 (2), 177-219.

Etkin, Ö., (2010), *Avrupa Parasal Birliği Piyasa Disiplinini Zayıflatır mı? Kamu Maliyesi Riskinin Uzun Dönemli Kamu Tahvil Getirilerinde Fiyatlandırılması*, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası İletişim ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü.

Field J., (2008), *Sosyal Sermaye*, (çev.) Bahar Bilgen ve Bayram Şen, İstanbul. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Fukuyama, F., (2010), *Sosyal Sermaye Kuram Uygulama Eleştirisi*, Mehmet Murat Şahin ve Ahmet Zeki Ünal (Ed.), (s. 143-170), Değişim Yayınları: İstanbul.

Furzenberg, F. ve Kaplan S., (2019), Sosyal Sermaye ve Aile (çev. Gamze Aksan), *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 31 (8), 53-76.

Güriş, S., Çağlayan E. Ve Güriş, B., (2013), *Eviews ile Temel Ekonometri*. DER Yayınları.

İnal-Çekiç, T. Ve Ökten, A. N. (2009). Sosyal Sermaye Perspektifinden Kırsal Kalkınma Sorunsalına Yeniden Bakış. MEGARON. 4 (3), 203-213.

Karagül, M., (2012), *Sosyal Sermaye Kapitalizmin Kör Noktası*, Nobel Yayınevi.

Karagül, M., ve DüNDAR, S., (2006), *Sosyal Sermaye Ve Belirleyicileri Üzerine Ampirik Bir Çalışma*, *Akdeniz İİBF Dergisi*, 6 (12), 61-78.

Knack, S., (1999), *Social Capital, Growth And Poverty: A Survey Of Cross Country Evidence*. Social Capital Initiative, Working Paper No. 7. The World Bank Social Capital Working Paper Series <http://siteresources.worldbank.org/INTRANETSOCIALDEVELOPMENT/882042-1111750197177/20502353/SCI-WPS-07.pdf> adresinden 13.08.2015 tarihinde edinilmiştir.

Kutlar A., (2017), *Adım Adım Eviews ile Panel Veri Ekonometrisi Uygulaması*, Umuttepe Yayınları.

Narayan, D. and Pritchett, L., (1999), *Cents And Sociability: Household Income And Social Capital in Rural Tanzania*. *Economic Development and Cultural Change*, 47 (4), 871–897.

Onbirinci Kalkınma Planı (2019-2023), Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji Ve Bütçe Başkanlığı, 2019.

Öztopçu, A., (2017), *Sosyal Seramye Teorisi ve Sürdürülebilir Yerel Kalkınma*, Yeni İnsan Yayınevi.

Putnam, R. D., (2000), *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, Simon &Schuster.

Putnam, R., (1993), *The prosperous community: Social capital and public life*, *The American Prospect*, 4 (13).

Seki, İ. ve Karataş, İ., (2016), *Kalkınma Zincirinin Kayıp Halkası Sosyal Sermaye*, Dora Basım Yayın.

Serageldin, I. ve Grootaert, C., (1998), *Defining Social Capital: An Integrating View In Partha Dasgupta ve Ismail Serageldin (Ed.), SocialCapital, A Multifaceted Perspective (s. 203-217)*. Washington, D.C: The World Bank.

Skidmore, D., (2001), *Civil Society Social Capital and Economic Development*, *Global Society*, 15 (1), 53-72.

Stock, J. H. ve Watson, M. W., (2011), *Ekonometriye Giriş*, (çev.), Bedriye Saraçoğlu, Efil Yayınevi.

Şenkal, A., (2008), *Sosyal Sermaye Ve Bölgesel Kalkınma İlişkisi (Max Weber'in Perspektifinden Bir Değerlendirme)*, *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 10 (1), 118-143.

Tekeli, İ., (2010), *Sosyal Sermaye Kavramına Verilen Önemin Bölgesel Gelişme Sorununa Yaklaşmakta Getirebileceği Yeni Mantık Üzerine*, 4. *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (s.59-70), Ankara: TEPAV.

Woolcock, M. ve Narayan, D., (2000), *Social Capital: Implications for Development Theory, Research, and Policy*, *The World Bank Research Observer*, 15 (2), 225-249.

Woolcock, M., (2001), *The Place of Social Capital in Understanding Social and Economic Outcomes*. *Canadian Journal of Policy Research*, 2 (1), 11-17.

Yerdelen T. F., (2012), *Panel Veri ekonometrisi Stata Uygulamalı*, 1. Baskı, Beta Yayınları.